

Pesti Ferenc

Reintegrációs törekvések a Fiatalkorúak Bv. Intézetében¹

Bevezetés

Az előadás célja elsősorban az volt, hogy bemutassa a reintegrációt elősegítő munka elveit a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében. Mindezek az elvek leginkább szakmai alapok, olyan gyakorlati példákkal is illusztrálva, amelyek a hétköznapi történésein keresztül mutatják be a fiatalkorúakkal való foglalkozás lehetséges irányait.

Tevékenységünk alapját képezi, hogy bármely fogvatartott befogadásakor arra törekszünk, hogy megismerjük előéletüket, hogy megtudjuk, mi vezette őket a bűnelkövetés közelébe, hogy megismerjük a gondolkodásukat a világról. Hogy miért is szükséges ez? A válasz magától értetődő, hiszen ha nem tudjuk, kivel állunk szemben, nem találhatjuk meg a helyes kezelési módszereket és eszközöket. Ezt teszi az orvos is, mikor betegével az első alkalommal találkozik. Nemcsak a pillanatnyi tünetekre figyel, ahogyan a büntetés-végrehajtás sem fókuszálhat kizárólag az elkövetett bűncselekményre és a pillanatnyi viselkedésre, és ahogyan az orvos is a kiváltó okokat keresi, úgy keressük azokat mi is, persze nem szociológiai, hanem reintegrációs szempontokat szem előtt tartva.

A fiatalkorúaknál különösen fontos mindez, hiszen ez az a korosztály, amelyre a társadalomnak a legnagyobb figyelmet kell fordítania az életben, de fontos elfogadnunk, hogy nemcsak a börtönfalakon kívül, de azokon belül is. A kinti társadalomban az indok magától értetődik, mert ez az a korosztály, amely a jövőt alkotja majd valamikor. A falakon belül sincs azonban másképp, hiszen a fiatalkorú fogvatartottak egy súlyosabb bűncselekmény elkövetését követően is jó eséllyel szabadulnak a húszas éveik közepén, és nem mindegy, hogy azt a közösséget, ahová kikerülnek, építik vagy pedig rombolják majd. Természetesen az sem elhanyagolható szempont, hogy ne börtönrutinnal rendelkező nagykorúként találkozzunk velük újra, egy újabb bűncselekmény elkövetését követően, visszaesőként.

Milyen alapokra építkezhetünk?

A fiatalkorú fogvatartottak legnagyobb eséllyel valamilyen támadó vagy elhanyagoló közegből kerülnek a bűnelkövetés, végül a börtön közelébe. Fontos leszögezni, hogy ez nem pénz kérdése. Jómódú család ugyanúgy fittyet hányhat gyermeke nevelésére, mint amelyik komoly anyagi problémákkal küzd meg a mindenna-

¹ A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben 2014. november 16-án megtartott „Fiatalkorúak az igazságszolgáltatás útvesztőjében” című szakmai fórumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

pokat, mégis többnyire a társadalom pereméről kerülnek a fiatalok összeütközésbe a törvénnyel. Szociológusokkal természetesen nem kívánok vitába keveredni, sem szociológiai tanulmányt írni úgy, hogy én magam nem vagyok társadalomkutató, ezért itt csupán azokat a megtapasztalásokat szerepeltetem, amelyeket a munkatársaimmal együtt nap mint nap megtapasztalunk. Az előadásban hallható – a cikkben olvasható – információkat, történeteket a megtapasztalás szülte, nem pedig mélyinterjúk során adott válaszokból kiolvasott statisztikai táblák tetőszólegesen csavarható tartalma. Egyszóval az élet. Az élet a börtönben.

A börtönélet azonban nem a börtönben kezdődik, hanem sokkal korábban. A fiatalok, akiket inkább neveznék gyerekeknek – főként, hogy a Pekingi Szabályoktól az EU ajánlásokig szinte kivétel nélkül minden nemzetközi dokumentum gyermekként említi a szabadságuktól elvont fiatakorúakat –, gyakran igen korán, túl korán megismerkednek a börtön fogalmával, környezetével. Korábban, mint az átlagos gyermekkor megélik. Sejthető a gondolatmenet vége: hogy ha valamelyik szülőt valaha is utolérte az igazságszolgáltatás ereje, akkor a gyermeke igen korán megtanulhatta a belépési és viselkedési szabályokat valamely büntetés-végrehajtási intézetbe érkezvén a látogatások során. Az ember pedig mintakövető lény, és valljuk be, még ha nem is mindennapos eset, de ha valaki a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházban születik, kevesebb eséllyel indul az életben, mint aki ezt a csavart kihagyhatta az életéből. Merthogy létező történetek ezek, és létező személyek azok, akik ily módon megjárták tököli a kórház folyosóit, és sajnos az sem egyedi eset, hogy valaki ezután másfél évtizeddel a fiatakorúak körletének folyosóit is koptatta Tökölön. Ez persze nem kötelező érvényű életút, ahogyan az sem, hogy a jogász szülőknek mindig becsületes a gyermeke, vagy épp egy tisztességesnek mondott élet ne sodródhatna félre egy adott pillanatban, de a mintakövetés minden egyes kivétel ellenére, ha nem is szándékosnak, de mindenképp általánosnak tekinthető.

A gyermeknek tehát az a normális, amiben felnő, és ha a börtön elfogadott jelenség és naponta használatos szó egy családban, vagy egy baráti társaságban, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy az így felnövő gyermek sem tudja elkerülni a sorsát, vagy csak emberfeletti küzdelem árán. Ezzel nem felmenteni szeretném azokat a fiatalokat, akik bünt követnek el, mert a tettük megítélése a bíróság feladata, nem a büntetés-végrehajtásé, ahogyan a szülők vagy a barátok tetteit sem megítélni kívánom, csupán a fiatakorúak által elmondottakból kívántam rövid összefoglalást készíteni a hatékonyabb kezelés érdekében, és bemutatni azt, hogy a személyiségünket, jellemünket, tetteinket milyen erők, milyen módon képesek formálni, befolyásolni.

Saját elmondásaik alapján többnyire tehát nehéz gyermekkor után, nehéz körülményekből kerültek börtönbe ők, de azt is érdemes megvizsgálunk, hogy milyen jellemzőkkel, milyen készségekkel, milyen jellemző életkori sajátosságokkal, amelyek a fiatal kamasz korosztályt általában jellemzik a börtönön belül. Ezek jellemzően az alacsony iskolai végzettség, a megküzdési stratégiák és a konfliktuskezelési módszerek szűk spektrumai, az önismeret alacsony szintje, a szexuális felvilágosultság alacsony mértéke és az alkalmazkodási készség hiánya.

Mindezek jelentik tehát jellemzően azt az állapotot, amivel egy fiatalkorú fogvatartott megkezdí napjait egy adott büntetés-végrehajtási intézetben. Ezek azok a körülmények, készségek, képességek, amelyek a legtöbb alkalommal megalapozzák a reintegrációt elősegítő tevékenység kiindulópontját.

Megoldáskeresés

A cél és a kiindulópont tehát világossá vált, azonban maga a feladat, ahogyan a beépült mintákat megváltoztathatjuk, illetve a meglévő készségeket, képességeket fejleszthetjük, még bemutatásra vár. Mindennek a legjobb módja az oktatás, kifejezetten akkor, ha erről a korosztályról beszélünk.

Az oktatás kapcsán nézzük meg elsőként az iskolai oktatást. Az iskola, hasonlóan ahhoz, ahogyan a börtönön kívül teszi, nemcsak tárgyi ismeretet és lexikális tudást ad át, de a tanítókon keresztül értéket is közvetít, nevel, felébreszti a tudásvágyat, megtanítja küzdeni és harcolni a tanulót, aki így az iskolában – jó esetben – nemcsak a kétszerkettőt sajátítja el, de a kitartás képességét is.

Van azonban a tanulásnak olyan formája is, amely nem a tárgyi tudás fejlesztésére, hanem a beépült minták formálására szolgál. Az intézeti szakmai munka során ezek a tapasztalati úton keresztül megvalósuló tanulási módok segítik elérni a legmélyebb változásokat a fiatalkorúakban. Olyan képességek és készségek elsajátítását teszi lehetővé a tapasztalati úton történő tanulás, amelyek hosszú távon képesek megváltoztatni a korábban beépült mintákat, így téve lehetővé, hogy az új mintát a szabadulást követően is magával vigye a fiatalkorú, melynél nagyobb eredmény nehezen képzelhető el ebben a szakmában. A következő néhány példán keresztül ez láthatóvá is válik.

Csoportos kimaradás

A csoportos kimaradás nem ismeretlen lehetőség a bv. intézetek előtt arra, hogy a fogvatartottak adott csoportja részére szervezett intézménylátogatást szervezzenek meg. Az előkészítés maga az intézmény kiválasztásával és felkeresésével kezdődik. Tökölről a teljesség igénye nélkül, valóban csak példálózó jelleggel felsorolva az alábbi helyeken tehettek látogatást a fogvatartottak: Hadtörténeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, Szentendrei Skanzen, Esztergomi Bazilika, Fővárosi Nagycirkusz, Fővárosi Állat- és Növénykert, Terror Háza, de több színház és múzeum is megtalálható a listában.

A helyszín kijelölése mellett a fogvatartottak kiválasztása a legfontosabb feladat, hiszen a csoportos kimaradás elsősorban jutalmazási forma, azonban ahogyan a többi jutalmazási mód, ez is a reintegrációt kötelese elősegíteni, legalábbis csak így nyer értelmet.

A csoportos kimaradásnak célja persze az is, hogy a látogatás élményt nyújtson, a lényege azonban sokkal több annál. Minden ilyen látogatás során a felügyelet tagjai és a fogvatartottak is civil öltözetet viselnek, és civil autóbusszal

utaznak a kijelölt helyszínre. Azok, akik látják megérkezni a fogvatartottakat a felügyelettel, csupán 10–12 civil embert látnak, akikről joggal feltételezhetik, hogy egyszerű turisták, és ezt a jó értelemben vett közönyt a fogvatartottak megérik. Azt, hogy ebben a helyzetben nem néznek rájuk szúrós szemmel, nem tekintenek rájuk bűnözőként, sem kirekesztettként. A fogvatartottak ezzel a kellemes közönnnyel együtt azt is átérzik, hogy – bár szabadságvesztésüket töltő elítéltek – most mégis bizalmat szavaztak nekik és hisznek bennük. Amit kapnak: bizalom és hit abban, hogy együtt fognak működni végig a látogatás során, bilincs, gumibot, rácsok és falak jelenléte nélkül is. És ezzel a bizalommal mindeddig egyikük sem élt vissza. Hogy miért? Talán azért, mert ezek a fiatalok korábban még soha sem kaptak bizalmat. Ez olyan tudás és olyan minta, amit a szabadulás pillanata után is megőriz a fogvatartott, és emellett megmutatja a többiek számára, hogy az együttműködéssel milyen eredményeket lehet elérni. Mindez tehát a többi fogvatartottban jó eséllyel ébreszti fel a gondolatot arra vonatkozóan, hogy „ha együttműködöm, akkor akár kimaradásra is eljuthatok”. És mindez valóra is válhat.

Jobb agyféltekés rajzolás

A Fiatalokorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében 2013-ban valósult meg első alkalommal jobb agyféltekés rajzolás program a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával, az ő finanszírozásukban. A programnak ekkor alapeleme volt, hogy ne csak a fogvatartottak részére biztosítsunk programot egy határozott időtartamra, hanem a fenntarthatóság jegyében a nevelőkollégák is elsajátítsák a tudást annak érdekében, hogy később ők maguk is képesek legyenek oktatni azt a fogvatartotti állomány részére.

Maga a program első alkalommal összesen 30 fő fogvatartott részére jelentett 11 munkanapnyi elfoglaltságot. Ennek keretén belül a többség elsajátította a fekete-fehér rajzolás készségét, valamint a színes akril és a színes pasztell technikákat. Természetesen egyértelmű előnye a programnak, hogy a résztvevők – a mellékelt képek tanulsága szerint – valóban képessé válnak gyönyörű művészeti alkotások létrehozására, de ennél sokkal többet tanított meg számukra a program. Képzelnék el, hogy mennyire nehéz lehet három egymást követő napon beülni az iskolapadba napi nyolc órára és kizárólag ugyanarra a dologra fókuszálni. Mint ha napi nyolc órában, három napon át csupán egyetlen tantárgyból lenne óránk. Saját tapasztalatból is állíthatom, hogy ezt diákként sem egyszerű végigcsinálni a civil életben, bármely középiskolában, sejthető épp ezért, hogy mennyire erőt próbáló lehet mindezt egy, a civil életnél ingerszegényebb környezetből – a zárkából – kilépve teljesíteni. A fogvatartottak esetében is ez volt a legnagyobb kihívás. A szigorú oktatók és a felügyelet jelenléte mellett is többen megpróbálták feladni a napi megterhelést. Volt, aki napközben akart kiszállni, és volt, aki a második napon már nem akart az ebédet követően levonulni a foglalkozásra. Ami igazán meglepő volt, az a tény, hogy a fogvatartottak egymást győzködték arról, hogy senki se adja fel, hogy mindenki tartson ki, mert ennek meg lesz az eredménye. És meg is lett. A harmadik nap végére minden résztvevő elégedett lehetett a sa-

ját teljesítményével, és valós sikerélményt élhettek át kizárólag a saját művészeti teljesítményüknek, szorgalmuknak, kitartásuknak köszönhetően. Olyan sikerélményt, amit talán soha sem éltek át korábban. Ezzel együtt megtanulták, hogy a kitartás és a kemény munka gyümölcse a megelégedettség és a siker lehet.

Forrás: Fiatalok Bv. Intézete képtárára

Az sem elhanyagolható eredmény, hogy fogvatartottak csapatként gondolkodtak és csapatként működtek együtt. Ennek során egymásért küzdöttek, és egymásban próbálták tartani a lelket, hogy a siker ne csak egyéni, de közös is lehessen.

Mindezen értékek olyan minták beépülését szolgálják, amelyeket a fogvatartottak – a csoportos kimaradással kapcsolatban is említett módon – tovább viszik magukkal a szabadulás utáni időszakra is.

Latin érettségi

Másfél évvel ezelőtt egy fiatalok Bv. fogvatartott latin érettségire készült fel a börtönben. Az érettségire egy budapesti, belvárosi középiskolában került sor, természetesen ugyanabban az időpontban és ugyanolyan körülmények között, mint mindenki esetében, aki azon a napon latinból érettségizett az országban. A különbség mindössze abban rejlett, hogy az érintett fogvatartottat egy felügyelő kollégánk is bekísérte a tanterembe. A fiatalok Bv. latin érettségi eredménye dicséretes ötös lett.

A hibátlan dolgozat már önmagában is különleges eredmény, de valódi értékét az teremti meg, hogy az érettségiző fogvatartott egy tízfős zárkában tudott felkészülni erre a kiváló teljesítményre. A felkészülés során a zárkátársak nem csupán felkészülni hagyták az érettségiző fogvatartottat, de segítettek is a felkészülésében. Kikérdezték a szótárfüzetből, vagy épp visszaellenőrizték a tankönyvi kérdésre adott válaszait.

A fogvatartottak ebben a helyzetben képesek voltak csupán egyikük sikeréért küzdeni, és félretenni az önös érdekeiket. A csoport céljait képesek voltak tehát saját céljaik elé helyezni. Mindez azt eredményezte, hogy a sikeres vizsgát követően természetesen nemcsak az érettségiző fiatalok, de a zárkatársai is dicséretben részesültek.

A korábbiakhoz hasonlóan a csoportmunka és a csoportcélok saját céljaink elé helyezése is olyan készség, képesség, tudás, amelyet a fogvatartottak a szabadulás utáni időszakra is magukkal vihetnek, amit nem a börtön erőltetett rájuk, hanem ők maguk alakították ki, élték át és valósították meg.

A börtön mint támogató környezet

A fenti történetekből nyilvánvalóvá válhatnak azok az elvek, melyek segítségével a fogvatartottak reintegrációját elő kívánjuk segíteni, azonban mindehhez elengedhetetlen a támogató környezet is a börtönben.

A támogató környezetnek azonban része a fegyelem, a megfelelően alkalmazott szigor és a következetesség is. Ahogyan a szülők sem csak pozitív üzenetekkel segítik gyermekeik fejlődését, a büntetés-végrehajtás sem építhet kizárólag a pozitív irányú cselekvésekre, hiszen a szabályok és a társadalmi határok betartása, illetve azok elsajátítása is részét képezi a reintegrációt támogató tevékenységnek. Olyan egyszerűnek tűnő dolgok, mint a szigorú napirend, a munkavégzésre vonatkozó vagy az iskolai szabályok betartása, vagy épp az egymás közötti verbális érintkezés szabályainak betartása és betartatása, mind támogatják a reintegrációs tisztek munkáját, hiszen a szabad életben is vannak szabályok, amelyeket be kell tartanunk. Ezeket a szabályokat a fogvatartottaknak – jobb híján – a börtönön belül kell elsajátítaniuk, illetve kell velük elsajátíttatnunk, ami pedig a velük foglalkozó felügyelők és reintegrációs tisztek sokszor embert próbáló feladata.

A támogató környezet tehát ésszerű keretek és határok között, megfelelő következetességgel és progresszivitással, az elhelyezési feltételek és a kezelési módok egyéniesítésével teremthető meg. A büntetés-végrehajtás tevékenységét szabályozó, 2013. évi CCXL. törvény immáron ennek szabályozott kereteit teremti meg és hangolja össze a bv. intézetekben.

Záró gondolatok

Túl azon, hogy a reintegráció támogatása törvényi kötelezettsége a börtönökben dolgozóknak és a szervezetnek, közös társadalmi érdek az, hogy a fogvatartottak képesek legyenek megállni a helyüket a társadalomban a szabadulást követően. Ez a tény időnként távoli elvként jelenik meg az emberek gondolataiban, de testet ölthet mindez az egyszerű hétköznapiakban is, ha a szomszéd utcába vagy épp a szomszéd lakásba költözik egy korábbi fogvatartott, és azt gondolom, az igazi kérdés ekkor merül fel, mégpedig abban, hogy vajon a szabadult képessé válik-e építeni a közösséget, ahová került, vagy majd rombolja azt? Vajon készít-e csodálatos festményt azzal a technikával, amit a börtönben sajátított el, és kiszögezi azt

a lépcsőház falára, vagy összerugdossa ugyanazt a falat? Vajon értékelni fogja-e a társasház – mint közösség – és a körülötte élők céljait, vagy csupán a sajátjait fogja figyelembe venni? Ha a feltett kérdések első felére a válasz „igen”, akkor persze az is kérdés, hogy akik észlelik az ő fáradozásait, vajon segítenek-e számára abban, hogy azokat sikerként élje meg, vagy – csak azért mert korábban fogvatartott volt – elfordulnak majd tőle.

Mindezek már szociológiai kérdések, de valójában a hétköznapiak legfontosabb kérdéseivé válnak annak, akit közvetlenül érintenek, vagy akivel mindez megtörténik. Ezek után nem lehet kérdés, hogy mennyi munkát és energiát ér meg a sikeres reintegráció, különösen akkor, ha a fiatalok korosztályáról beszélünk. Visszatérve a mi feladatainkra: a büntetés-végrehajtási szervezetben dolgozók munkája nyilvánvalóan rendkívül nehéz, többnyire csak ritkán kecsegtet látványos sikerekkel, vannak azonban apró csodák, amikért érdemes dolgoznunk, és amik számunkra is láthatóvá válnak. Ezek a példák – az apró csodák – pedig jól mutatják, hogy a tetteinknek hatálya ugyan csak a szabadulás pillanatáig van, hatása azonban jóval túlnyúlhat azon. Fontos azonban leszögezni, hogy nemcsak a büntetés-végrehajtási dolgozók felelőssége a reintegráció, hanem mindez közös társadalmi feladat, közös társadalmi érdek, és kell hozzá még valaki – maga a fogvatartott –, akin mindenki másnál több múlik. Van tehát miért küzdenünk.